

IJnte Botke
Jan Pieter Janzen

Het verzoek om een interview kwam voor de heer Mellink (54, sinds 1964 verbonden aan het Instituut voor Geschiedenis te Groningen) niet geheel onverwacht. Plannen daartoe waren al eens geopperd naar aanleiding van twee door hem gehouden autobiografisch getinte causerieën. Nu was het zover, want ook de serie 'gesprekken met eigen hoogleraren' is voorlopig beeindigd, in afwachting van nieuwe aanwas.

De heer Mellink stond dadelijk positief tegenover het idee. Ook voelde hij wel voor een enigszins andere aanpak dan bij de gesprekken met hoogleraren was gevolgd; wat minder passief-registrerend, wat meer dóórvragend. ('Als het maar geen verhoor wordt' - 'Nou nee, dat is ook weer niet de bedoeling'.)

Maandag 14 september j.l. had het interview plaats op kamer 206 van het Instituut voor Geschiedenis. Deze plaats verkoos de heer Mellink boven zijn eigen huis aan de Abraham Kuyperlaan ('Het is er wat rustiger. Je hebt er geen last van melkboeren en zo') Een philips-bandrecorder registreerde het drieëneenhalf uur durend gesprek, waarin niet zozeer de persoon van de heer Mellink op de voorgrond trad, maar vooral een persoonlijke visie werd gegeven op een interessant stuk, zelf beleefde, contemporaine geschiedenis. ('Het is natuurlijk geen volledig, wetenschappelijk betoog', zoals de geïnterviewde zelf nadrukkelijk stelde.)

Het verslag van het gesprokene was zo lang, dat besloten werd het in tweeën te delen, met als caesuur het jaar 1940. Voor de publicatie werd het dóór de heer Mellink gezien en op een enkel punt aangevuld en gecorrigeerd. De tussen haakjes staande zinnen en zinsdelen zijn bij de bewerking door de vragenstellers aangebracht. Het tweede deel verschijnt in het volgende nummer.

vossianen onder elkaar

- Albert Fredrik Mellink werd in 1915 te Amsterdam geboren. Hij was er leerling van het Vossiusgymnasium. Wat voor school was dat?

Het Vossiusgymnasium was pas gesticht hè, in 1926. Toen ik er kwam, in 1927, waren er nog maar drie klassen, 1e, 2e en 3e klas. Het was het tweede stedelijk gymnasium, naast het Barlaeus en het moest natuurlijk helemaal zijn reputatie nog opbouwen. In het algemeen waren er zeer jonge leraren, mensen die net van studie kwamen. De leerlingen kwamen voor een deel uit andere kringen dan toen gebruikelijk was. Iets meer uit arbeiderskringen, wat voor een gymnasium - zeker in die tijd - vrij buitengewoon was. Je kreeg ook het verschijnsel dat amsterdamse joden in die tijd de Amstel overstaken en zich in Zuid gingen vestigen - dit heeft

Presser (de de dit voorjaar overleden hoogleraar in de nieuwe geschiedenis) trouwens ook gedaan: verhuisd, een dag vrij en zo; hij is naast Romein (hoogleraar in de vaderlandse geschiedenis sinds 1939) gaan wonen. Uit d ze kring rekruteerde het Vossius-gymnasium voor een zeer groot deel ook wel de leerlingen, een derde of de helft zeker. Het waren vooral kinderen uit Joodse SDAP-kringen, waarvan de gebroeders De Jong een sterk voorbeeld zijn.

- ??

Ja, Loe de Jong (de huidige directeur van het Instituut voor Oorlogsdocumentatie) en zijn tweelingbroer die in de oorlog is omgekomen. Dat waren jongelieden die daar erg - in het verenigingsleven en zo- op de voorgrond traden, van het begin af aan. Vooral hij, Louis, was de centrale figuur, ook organisatorisch. Als die iets op touw zette, een herdenking of een of andere festiviteit, dan knapte hij ook alles op: die is dan voorzitter, maar ook sekretaris, alles tegelijk; het bestuur hoeft dan verder niet zoveel te doen.

- Zaten die een paar jaar boven U ?

Eén jaar. Ze zijn de eerste lichting van dat gymnasium. Daar zaten nogal wat kapabele figuren in. Dat was de klas die dan ook altijd in een zeer goed blaadje gestaan heeft, vooral bij de leraren die daar begonnen. Dat was de lichting die nooit overtroffen werd, eigenlijk. Bij Presser is dat ook heel sterk. Hij schrijft daar ook over in zijn bundel. (Mellink doelt hier op het artikel "Mijn eerste lesuur op het Vossiusgymnasium", waaruit dit citaat: "..... uit die ene klas Ib zijn niet minder dan vijf leerlingen-van-dat-eerste-uur vrienden van mij geworden; op een ruim twintig toch wel iets bijzonders, dunkt me ". In: Schrijfsels en schriften, Amsterdam 1961 en Uit het werk van dr. J. Presser Amsterdam 1969)

- Wie zaten er meer in die eerste lichting?

Je had D. v. Barmes, jurist later, die naar Israël is gegaan, een vakbewegingsspecialist. Je had Sem Dresden, Leids hoogleraar tegenwoordig. (stilte). Maar volgende lichtingen leverden natuurlijk ook nog wel iets op. Bijvoorbeeld C.W. Mönnich, nu hoogleraar in Amsterdam, die zat in onze klas. En Hans Gomperts, de Neerlandicus, ook trouwens - dat was niet zo'n vriend van Presser -, toen al fenomenaal stylist en zo; voorts waren er mevrouw Van Raalte-Nabarro, M.H. Flothuis, de komponist, de man van het Concertgebouw en Willy Pos, directeur van de toneelschool, later dramaturg aan de Leidse universiteit.

- Heerste er ook zo'n sfeer van : wij zijn een soort elite; dan wel niet de elite die op het Barlaeus gaat, standbepaald, maar wij dan meer van de geest? Of heerste die sfeer helemaal niet?

Nou, een tikje natuurlijk toch wel. Een tikje, ja. Elite is mis-

schien wat een sterk woord, maar een zeker clan-besef was er wel.

- Ook om zich af te zetten tegen het Barlaeus?

Onbewust misschien. Vooral voor de eerste groep. Die hebben een zekere clan gevormd en doen dat nog wel. Je hoeft maar te raadplegen de bundel aan Presser : het ere-comité! Het was een vrij grote kring met vrij sterke persoonlijke banden.

- Geen politieke?

Min of meer. SDAP allemaal.

- U hebt wel eens de term "Vossiaan door adoptie" gebruikt.....

O ja, da's Jaap Meijer (leraar geschiedenis, publicist, dichter) die zich zo beschouwt, eigenlijk. Die kwam uit het noorden, Win- schoten, ging in Amsterdam studeren, is verloofd en getrouwd met een leerlinge van het Vossius. Die kwam dus ook enigszins in die kring en ging zich later ook erg voor het werk van Presser interes- sieren. Die beschouwt, beschouwde, zich wel zo'n beetje als Vossi- aan door adoptie. Dat heeft hij ook neergelegd in die bundel van 1959, het liber amicorum voor Presser.

- Wanneer gingen deze mensen zo ongeveer studeren?

Het begon in '32, '33, '34. Wat betreft Louis de Jong in '32. Meijer ook. Niet dat die zoveel aanraking hadden; helemaal niet eigenlijk: typisch de Oost-Groninger en de groot-stedeling. Die tegenstellingen waren juist in de joodse gemeenschap vrij sterk.

- Speelden de ontwikkelingen in het buitenland - Machtsübernahme en dergelijke - ook door in de kringen van oud-vossiaanse stu- denten?

Deze mensen waren wel duidelijk politiek bewust en geëngageerd. Maar het Vossiusgymnasium leverde natuurlijk maar een heel klein deel. Er waren zo'n 3000 studenten: ze gingen daar helemaal in op.

Het is wel zo dat er bij de studenten in het algemeen nou niet zo'n geweldige sociale en politieke interesse was - ook niet in die crisisjaren en de jaren van het groeiend nationaal-socialisme. Nee, integendeel, die aversie was vrij sterk, zo van: Nou ja, er zijn in Duitsland wel een paar dingen gebeurd; die zijn nou niet zo mooi, maar ja, laat ik me er niet druk over maken. Of sommige mensen zeiden: Ik vind het verschrikkelijk, maar ik weet ook niet wat ik er aan moet doen; het is niet zo fraai, maar aan de andere kant orde moet er ook zijn, niet; dat geklets over politiek is ook niks.

Neem nou loe de jong

- Van die mentaliteit onderscheidden de Vossianen zich dus wel?

Ja zeker. Denk eens aan de Jong. Die heeft duidelijk een standpunt in die tijd. Hij zit in die Sociaal-Democratische Studentenclub - daar wordt ie natuurlijk ook voorzitter. Hij is ook oprichter en voorzitter van die Interacademiale, wat later de OSGN (Organisatie van Studenten in de Geschiedenis in Nederland) wordt. Bij de oprichting was ik sekretaris, dus ik zeg: Hé, da's makkelijk, hij regelt alles. Nou ja, alles.

In die tijd was de Jong ook echt wat marxistisch geïnteresseerd. Hij heeft nog een boekje geschreven over het marxisme in Nederland, dat in 1937 bij de Arbeiderspers is verschenen, het jaar waarin hij ook afstudeert. Dan wordt hij redakteur van De Groene (Amsterdammer). Hij is duidelijk sociaal-demokraat. Hij is voor die ontwapening en zo geweest: het gebroken geweer. Hij heeft erg duidelijk ook die stelling betrokken van Meyer Sluysen, de stelling van die twee fronten: tegen het nationaal-socialisme én het communisme, die moeten gelijkelijk worden bestreden. Of hij dat nog allemaal gelooft, dat is weer wat anders, maar van het begin af aan heeft ie die stelling ingenomen. Dat was ook de koers van Vorrink e.a.

Het neemt echter niet weg dat de Jong met dat al in die SDAP vrij links was, dat hij de geldende koers van die partij niet radikaal genoeg vond en als voorzitter van die Sociaal-Democratische Studentenclub ook moeilijkheden gekregen heeft - maar dat heb ik pas onlangs gehoord. Ze hebben hem zelfs voor kommunist uitgemaakt. Albarda (als leider van de SDAP opvolger van Troelstra) was daar nogal gauw mee. Ze konden niks doen zonder dat ze alsmaar naar het partij-bestuur van die SDAP luisterden. Daar hebben we in Waakzaamheid (een comité van anti-nationaal-socialistische intellectuelen) ook genoeg last mee gehad: men kon geen wind laten zonder dat ze daar eerst met het partijbestuur moesten praten. Over mantelorganisaties gesproken! (Waakzaamheid was volgens sommigen een kommunistische mantelorganisatie). Ik weet precies hoe dat ging. Alles werd doorgenomen. Er waren wel wat jongeren - Wiardi Beckman en zo - die wat anders wilden, tegen het partijbestuur in. Dat is heel hevig toegegaan en het heeft zich tijdens de oorlog in Londen nog voortgezet. De Jong was dus duidelijk degene die het meest, politiek op de voorgrond trad van die kring van Vossianen.

- Maar dat is toch wel een solo-optreden geweest van zo iemand?

Nou ja, maar hij had natuurlijk wel allerlei vrienden. (stilte) Nou was ik geen geestverwant van Louis de Jong, in dat opzicht. Nooit geweest ook; allemaal op een afstand en zo. Hij heeft ook geen plaats gehad in het Comité van Waakzaamheid en De Vrije Katheder (een illegaal blad, dat ook na de oorlog bleef verschijnen). Daar heeft ie niet aan meegewerkt.

- En daarmee zijn we dan al in de jaren '40. Zou U eerst nog even iets over de leraren op het Vossius kunnen vertellen? Presser.....

Presser, Bruyn en Brugmans

Ja, dat is eigenlijk wel sous-entendu, dat Presser een erg belangrijke leraar was - al was het dan geschiedenis en geen oude talen -, maar dat ie daar toch wel een centrale plaats innam. Ook voor de leerlingen was hij waarschijnlijk wel de leraar waar ze de meeste herinneringen aan bewaarden. De rektor was ook wel een heel belangrijke figuur. Die drukte ook wel het stempel erop: een grote mate van verdraagzaamheid, geen strenge discipline, daar had ie een grote hekel aan, vrijheid van meningsuiting. Hij was een Hegeliaan, later hoogleraar in Leiden, deze J.C. Bruijn. Hij heeft Presser er trouwens ook ingehaald. Nog zo'n beetje zelfs tegen de kuratoren in, die vonden hem te jong en zo.

- De kontakten met de leraren bleven ook na de schoolperiode?

Zeer ten dele. Met hem, Presser wel. Met anderen minder, veel minder. Met Binnendijk, de neerlandicus, bijvoorbeeld wat mij betreft niet. (In een in het vorige nummer van Gronibk verschenen in memoriam belichtte Mellink de figuur van Presser uitgebreider.)

- De universiteit.

In de universiteit kwamen we bij Brugmans, Hajo Brugmans, die alles gaf.... maar die toch ook wel iets van de geschiedenis beheerste.

- Wat voor type was Brugmans?

Hij bezat een grote feitelijke kennis. Hij was toen al in zijn laatste periode, al 30 jaar in functie, dus niet meer het meest florissant waarschijnlijk. Hij was echt het type van de groninger hereboer, helemaal, in zijn gedragingen ook. Die heeft zich in Amsterdam geadopteerd, is geschiedschrijver van Amsterdam geworden. Helemaal bij dat regentenpatriciaat in de pas ook eigenlijk: curator aan gymnasia, mooie speechen houden, in besturen, dat ging allemaal goed. Hij hield niet van wanorde of radikale stormingen, vond eigenlijk dat Duitsland ten onrechte de oorlog verloren had en onrechtvaardig behandeld was. Niet dat ie dat nou op kollege zei, maar dat las je in zijn publikaties wel. Een beetje sterk gezag....

- Hadden de studenten goed kontakt met hem, of bleef het allemaal wat op een afstand?

Een vrij grote afstand, ja. Je kwam er natuurlijk op tentamen. Maar geen persoonlijk kontakt, nee.

- Zelfs met zijn promovendi had Brugmans soms nauwelijks kontakt. Sommige dingen scheen hij niet eens te lezen.

Ja, daar heb ik natuurlijk wel van gehoord. Maar er zijn ook wel goeie promoties: Enno van Gelder, Van Dillen zelfs, geloof ik, Formsma, Roldanus, Presser, z'n zoon I.J. Brugmans. Maar ja - dat zegt Presser ook -, wat er allemaal wel niet is doorgedraaid in die tijd van Brugmans aan proefschriften... D'r werd dan ook wel verteld: Brugmans heeft dat natuurlijk niet gelezen en zo. Dan

kwamen ze bijv. in de hoogleraarskamer en dan zeiden ze: Brugmans hé, wat heb jij daar nou voor een stelling staan, die promovendus van jou. Daar wist ie dan niets van. En toen ging ie dat aanvallen in het publiek. Zo was ie dan ook nog wel, daar vloog ie dan op af. Hij had natuurlijk veel te doen, nietwaar.

- Er waren toch nog wel andere hoogleraren?

Ja. Posthumus voor economische geschiedenis. Cohen voor oude. Maar Brugmans had middeleeuwen, nieuwe en nieuwste, algemene en vaderlandse, alles. Er was natuurlijk wel veel minder begeleiding. Brugmans gaf cursorisch kollege: een overzicht, algemene en vaderlandse door elkaar. Hij gaf geen nieuwe dingen, dingen van nieuw onderzoek. Hij zou niet gaan vertellen over de geschiedenis van Amsterdam, waar ie dan dikke boeken over geschreven heeft. Na het kandidaats gaf hij geschiedenis van de historiografie. Dat was dan eigenlijk de hoofdzaak. Middeleeuwse historiografie gaf ie t oen tertijs. Dan zat je in de 11e eeuw. Verder gaf hij nog iets van methode en kritiek aan de hand van Bernheim, wat in die tijd nog in de mode was, een Duits boek dat toen al niet eens meer mocht verschijnen, geloof ik. Die historiografische kolleges, dat deed Romein ook nog. En dan moest je natuurlijk een skriptie schrijven.

- Volgde U nog andere, niet-historische kolleges?

Ja. Pos werd veel gevolgd hè. Hij gaf inleidende kolleges in de wijsbegeerte. Ik deed sociale aardrijkskunde voor een tweede lesbevoegdheid. Daar had ik genoeg aan te doen. Ook fysieke aardrijkskunde moest je doen voor die tweede lesbevoegdheid. Je had eigenlijk een halve studie erbij. Je had toen in Amsterdam de school van Steinmetz. Die had nogal naam. Ter Veen was eigenlijk de opvolger van Steinmetz. Een speciale richting met sociaal onderzoek.

studentenleven

- Hoe was het toenmalige verenigingsleven in Amsterdam? Omvatte het corps nog bijna alle studenten, of was dat al verleden tijd?

Nee, dat is in Amsterdam niet geweest. Bij de historici bijv. waren er maar heel weinig die corpslid waren. Bij de geografen helemaal niet. Je had nog andere verenigingen: Unitas, dat was afgescheiden en met veel bombarie opgericht; de vrouwelijke studentenvereniging, die veel algemener was, en daarnaast natuurlijk nog de reformatische en katholieke verenigingen. Maar er waren desondanks heel wat buitenstaanders, vooral studenten die uit Amsterdam zelf kwamen.

- Woonden die bij hun ouders?

Ja, dat was ook nog een aspect. Dat was heel normaal. Een zeer groot deel ging niet op een kamer in de stad. Dat was toen nog niet zo mos. Bovendien, het was ook nog altijd krisistijd: niet

direkt gebrek, maar krap, ook bij de koopmansstand.

- Uit welk milieu kwam u zelf?

Mijn vader was onderwijzer. Dat was vrij normaal dat je dan ging studeren. Ja, alhoewel als je het zou gaan onderzoeken: het percentage uit kringen van ambtenaren was nog niet zo groot. Dat uit arbeiderskringen was vrijwel nihil, beneden de 1%. Uit de plattelandsmilieus kwam ook niet zo heel veel. De sociale samenstelling is zeker nu anders, heel anders. Doorsnee was wel de gegoede burgerij. Studerende kinderen van kruideniers en melkhandelaren waren zeer zeldzaam. Loe de Jong is wat dat betreft een grote uitzondering - een melkzaak op de Amsteldijk. Die moest vlot afstuderen. Er werd enorm hard gewerkt. Je hoefde niet te lang te komen kletsen 'S avonds: "Ik moet nog 40 bladzijden lezen". Dat gebeurde dan ook. Dat was aanpakken geblazen.

- Waren er ook kontakten met de wereld der kunstenaars?

Nee, je kan niet zeggen dat er nou echt ⁿkontak was, levendig kontakt met de wereld van de kunstenaars en zo. Ik dacht het niet. Zeker niet met die linkse kunstenaars, die BKVK, waar ook waakzaamheid weer mee te maken heeft: Nico Rost en Jef Last en dat soort lieden.

- Was u zelf lid van een studentenvereniging?

Niet van een gezelligheidsvereniging of zo. Maar je had ook de meer politiek georiënteerde verenigingen. De Sociaal-Demokratische Studentenclub bijv., maar dat bleef beperkt tot een klein kringetje. En dan kreeg je wat later de studentengroepen van Waakzaamheid geworden is, anti-fascistische groeperingen. Daar ben ik wel bij geweest.

Een orgaan wat in dit opzicht ook van betekenis was, dat is *Propria Curæ* - De Jong is daarvan ook redakteur geweest trouwens -, een onafhankelijk blad dat behoorlijk steeling nam. Ik kan niet zeggen dat dat nou erg getapt was. Een zuiver individualistisch blad dat wind gaf naar alle richtingen.

waakzaamheid

- Kunt u iets zeggen over het ontstaan van die groeperingen van Waakzaamheid?

Het Comité zelf is gesticht in de zomer van 1936, eigenlijk al voor de Spaanse Burgeroorlog. Enfin, dat is nu weer een hele kwestie. (Mellink doelt hier op het debat over het aandeel van Romein in de oprichting en de houding van Ter Braak en Du Perron in die jaren, dat na het verschijnen van het vierde deel van de briefwisseling der laatstgenoemden weer is opgelaaid, o.m. door toedoen van mevr. Annie Romein-Verschoor. - Zie De Gids, 1969 nr 5 en 9/10 en ook Groniek 12 en 13, waarin iets over deze hete zaak wordt gezegd.)

In 1937 hield Waakzaamheid een speciale week voor studenten, de universitaire vrijheidsweek, aan alle universiteiten, om ook onder studenten iets vast te leggen. Dat is ook wel gedeeltelijk gelukt, hoewel op heel bescheiden schaal: als er van de 3000 Amsterdamse studenten 100 lid waren van Waakzaamheid, dan is het al heel veel. Men vond sommige dingen in het buitenland dan wel niet zo fraai, maar om nou van zo'n vereniging lid te worden, zo'n Comité van Waakzaamheid van anti-nationaal-socialistische intellectuelen, dat zich politiek afficheert met zo'n hoogleraar als Pos, dan ben je toch al lichtelijk suspect, eigenlijk. Dat is Pos ook altijd gebleven.

Pos was in '32 van de VU naar de gemeentelijke universiteit overgestapt, heeft z'n gereformeerde herkomst een beetje afgezworen was kantiaan, hegeliaan, marxistisch gaandeweg. Pos was nogal eens geneigd vrij fel en ondubbelzinnig in allerlei kwesties z'n mening aan de dag te leggen en dat werd niet altijd geaksepteed. Het laatste voorbeeld daarvan was een jaar voor z'n dood in 1954, in de koude oorlog: tijdens een kongres in Den Haag waar hij iets van twee maatschappijopvattingen, oost en west, naast elkaar probeerde te stellen en de tegenstellingen te relativeren. Daar werd toen op gereageerd zo van: Ja, hij is eigenlijk een aanhanger van het Kremlin, maar hij durft het niet te zeggen. (zie hierover Ger Harmsen in het augustusnummer van Wetenschap en samenleving, Orgaan van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers).

Waakzaamheid had zo'n 1000 leden. Dat is vrijwat voor intellectuelen. Zij hebben vrij veel gedaan. Ze hebben 24 brochures gepubliceerd met vrij behoorlijk gehalte. Louwe Wiersma heeft daar onlangs studie van gemaakt: een nogal lijvig werkstuk, deze doktoraalskriptie.

Er zaten wel prominenten in het Comité die invloed hadden op het kulturele leven. Menno ter Braak is daarvan wel een zeer belangrijke: hij bepaalde toch wel mee de richting van het Comité, de sfeer. Het is vrij moeilijk te zeggen wat dat nu precies was. Het eenvoudigste is natuurlijk te zeggen: Nou ja, het zijn allemaal van die agenten van het Kremlin, door Moskou betaald. Maar dat gaat toch niet helemaal op. Als je Ter Braaks briefwisseling leest, kun je er een heleboel over opdiepen. Men was niet alleen anti-nationaal-socialistisch, maar wees op het gevaar überhaupt van die fascisering die hier ook met de handen te grijpen was. Het ging niet alleen om die NSB-dat was natuurlijk wel een rare Duitse agentuur. Maar je had ook het fasciserende van zulke lieden als Gerretson, Colijn - dat is gedeeltelijk dezelfde kring - en bij de katholieken iemand als Goseling gedeeltelijk zelfs Romme. Die reaktionaire tendensen, die vrijheidsbeperking, die heel sterk was, ook daar ging het tegen voor een groot deel. Ook wat betreft bijv. het terugwijzen van Joden die uit Duitsland kwamen, het hele vluchtelingenbeleid. Maar dat is nog maar een van de zaken.

Bij Ter Braak zie je dit heel goed. Op een gegeven ogenblik schrijft hij ook: Op het moment dat echt, werkeleijk die Colijn enz. en die Romme het nodig zullen vinden om die Mussert te betrekken hier in de regering, omdat ze de zaak niet meer aan

kunnen - want dat is dus het idee, dat het zover kan komen dat ze die nationaal-socialisten gaan inschakelen hé -, dan is het nodig dat we staan in een gelid met Wijnkoop, De Visser (voor-
aanstaande CPN-ers) en Albarda; dan moeten we uit onze ivoren toren treden, dan moeten we één lijn trekken. Hier gaat het er dus ook om hoe Ter Braak staat tegenover links natuurlijk. Annie Romein zegt dat hij zo weinig van politiek begreep, dat ie niet anti-fascistisch was, maar meer anti-kommunistisch..... Ter Braak was dus heel belangrijk en dan had je Pos en Romein maar dat is er nou niet eentje die zo maar naar buiten optreedt, wel als schrijver hé, maar niet als redenaar. Als publicist had Romein natuurlijk wel naam - het belangrijkste had hij misschien al geschreven in die tijd. Hij was toen echt kontemporain historicus: als medewerker van Groot Nederland schreef hij iedere maand een kroniek. Die zijn ook gebundeld, in Gegist bestek.

Romein had dus de naam - en dat was juist de moeilijkheid die Waakzaamheid ook kreeg - dat ie "kommunist" was. Altijd had je dat gedonder, van verschillende zijden. En de rest werd daar dan mee vereenzelvigd.

Verder was er o.m. nog D.Cohen, de latere voorzitter van de Joodse Raad, maar die was wel zo dat ie zei: Niet teveel tam-tam maken, want daar maak je het allemaal maar erger mee; als je over anti-semitisme gaat praten maak je maar slapende honden wakker.

- U hebt bij Waakzaamheid in verschillende besturen gezeten?

Ja, ja, in dat van die studentengroep en ook in het bestuur van het Comité. Een jaar lang, het laatste jaar, tot 1940, als schakel met de studentengroepen. Ik kende ze dus vrij goed.

- Waren er ook kontakten buiten Amsterdam?

Ja, wel wat. In Leiden zat een groepje: H.Drion en een paar anderen. In Rotterdam ook wel. Het was overal wel een beetje, maar het was toch wel sterk amsterdams in z'n oriëntatie.

Het pakt en de heibel

- In de zomer van '39, met het Hitler-Stalin- pakt, kwam een krisisperiode. U was toen sekretaris?

Nou nee, een soort adjunkt-sekretaris, erg op de achtergrond. Ik was het hulpje van Niermeyer, de mediaëvist, die 2e sekretaris was. Het was toen nog een tijd dat je voor je 25e nog niet had mee te praten, dat moet u niet vergeten. Dat is ook echt wel een heel grote verschuiving van norm.

Met het russisch-duitsse pakt kwam er een verandering van koers, vooral bij de SDAP-ers onder de leden van het Comité. Bij iemand als mevr. De Vries-Bruins, partijbestuurslid en lid van de Tweede Kamer, die veel voor Waakzaamheid voelde. Dat was eigenlijk in wezen het einde al. Een heel slechte, beroerde tijd. Toen kreeg je die periode van de drôle de guerre, het tijdperk dat

er wel oorlog was maar nauwelijks gevochten werd. Dat pakt werd echt een twistappel, de eerste eigenlijk. Het heeft ertoe geleid dat de meerderheid stelling nam tegen de Sovjet-Unie die "steun" gaf aan Hitler. Dat was niet aanvaardbaar. De leden van de CPN moesten bedanken, dat was het enige praktische voortvloeisel. Het leidde wel tot grote moeilijkheden, omdat die motivering dat de Sovjet-Unie steun gaf aan Hitler aanvechtbaar was - en vooral achteraf is dat helemaal aanvechtbaar.

- Het was wel voor een heleboel mensen een hele klap natuurlijk, dat pakt.

Ja, inderdaad. Je kunt er politiek heel verschillend over denken maar ik stond toen op het standpunt dat het niet betekende een bondgenootschap. Er werd ook geen hulp verleend. Het was natuurlijk wel een probleem.

Er hangt ook mee samen de houding van de Sovjet-Unie tegenover de bondgenoten in het westen. Die hebben ze op dat moment rustig laten verrekken. Daar kwam het wel op neer. Jarenlang was er gewerkt aan anti-fascistische koalities - Volksfronten in Frankrijk en Spanje - en daar werd opeens een kras doorgehaald. Er is een nieuwe imperialistische oorlog begonnen en de Sovjet-Unie is daarin neutraal; Engeland en Duitsland, dat is hetzelfde - dat was toen de stelling van Stalin. Het hele probleem nationaal-socialisme en facisme, dat was twee jaar uitgevlakt. Tot 22 juni 1941 (de inval van Hitler in Rusland) werd het niet meer gememoreerd.

In het bestuur van het Comité kwam hierdoor een enorm spektakel. Pos legde het voorzitterschap neer. Je kreeg verschillende stromingen. Daardoor werd de eenheid verbroken, maar het bleef functioneren tot de konferentie in Bentveld in december '39 en het Comité is eigenlijk pas in januari '40 op de konferentie in Utrecht opgeheven.

De Vries-Bruins was erg voor een anti-kommunistische koers. Ter Braak ook wel. Verder nog (de latere hoofdredacteur van het Parool) Van Heuven Goedhart, toen hoofdredakteur van het Utrechts Nieuwsblad, die was er pas vrij laat bij gekomen. Dan had je nog andere stromingen.

Op de konferentie in Bentveld werd fel gediskussieerd over het eruit gooien van communisten. W. van Ravensteyn en mr. A.S. De Leeuw, die lid was van de CPN, vlogen elkaar in de haren - een vreselijke herrie. Toen heeft Mevr. Romein een tussenvoorstel gedaan, op het hoogtepunt van de verwarring. Daar heb ik nog aantekeningen van. Het hield in dat de leden van Waakzaamheid die in het publiek in strijd met de beginselverklaring handelden voor roeyement zouden worden voorgedragen. Dat was dus heel anders. Het werd aangenomen. Toen trad het bestuur voor een groot deel af. De vergadering werd geschorst en een maand later werd het Comité opgeheven en vervangen door iets anders.

- Waar U toen geen deel meer van uitmaakte?

Nee, van dat nieuwe niet. Dat heette "Voor de geestelijke vrij-

heid" of zoiets. Dat was meer anti-kommunistisch. Het is niet van de grond gekomen. Daar wou Romein ook niet veel van weten. Pos ook niet.

In mei '40 is het archief van Waakzaamheid in de Amstel gegooid en daarmee zijn eigenlijk ook de bronnen verloren gegaan. De brochures zijn er nog wel. Gelukkig bleken alle bulletins en heel wat correspondentie later in het archief van Van Ravensteyn te zitten. Die had alles bewaard in Rotterdam. Daar is de SD blijkbaar nooit komen kijken.

- Gaf dit alles ook aanleiding tot verwijderingen op het persoonlijk vlak?

Wel wat ja, wel wat. (stilte) U bedoelt of ik daar nou ook wat van gemerkt heb? Wel wat ja. Bij de een meer dan bij de ander. Later werd het allemaal weer anders: in '41 werd Rusland weer bondgenoot.

- Maar er bleef waarschijnlijk wel een vieze smaak over?

Wat? O geen spoor! Kijk, om te beginnen was Nederland bezet. Alles, de hele wereld was ingestort. Geen kleinigheid, niet. De toestand was erg onzeker. Toen kreeg je die strijd met Rusland en dat hield het. Het was de strohalm waar men zich aan vastklampte. Moskou bleef overeind. En Churchill wou onmiddellijk Rusland als bondgenoot begroeten. Ook in '39 trouwens al, ook al na dat pakt.

Je kreeg toen echt - in tegenstelling tot de russofobie - zo'n rage: naarmate de Russen meer suksessen hadden - in '43 en later - kregen ze een enorm aureool. Dat was in '45 ook nog. Men ging toen toch min of meer de visie akseptereren dat het pakt taktiek was geweest om Hitler tijdelijk te binden en een adempauze te scheppen.

- Was U voor de oorlog lid van een politieke partij?

Je had wel vrij sterke sympathiën natuurlijk. Er waren er die veel voor de SDAP voelden, zoals Loe de Jong. Ik nou niet: mijn vriendjes en ik, wij waren meer pro-kommunistisch georiënteerd.

- Zonder een lidmaatschap aan te gaan?

Ja, je had allerlei gradaties. Partijkommunisten waren in de studentenwereld maar heel sporadisch aanwezig. (stilte) Maar dat wordt eigenlijk pas later van belang, na 1940.

(wordt vervolgd)